

UDK: 323.2 (497.5) "1989/1992"
929 Tuđman, F.
949.75 "1989/1992"
Izlaganje sa znanstvenog skupa
Primitljeno: 10. 12. 2002.

Moji pogledi na sudbinske odluke koje je donosio dr. Franjo Tuđman u razdoblju od 1989. do 1992. godine

prof. dr. sc. ZDRAVKO TOMAC
potpredsjednik Hrvatskog sabora, Zagreb, Republika Hrvatska

Ovaj članak je integralno, pisano izlaganje sa znanstvenog simpozija *Tuđmanizam i detuđmanizacija*, koji je održan 7. prosinca 2002. u Zagrebu.

Uvod

Deset godina poslije međunarodnog priznanja Hrvatske i tri godine nakon smrti dr. Franje Tuđmana, prvog predsjednika Republike Hrvatske, u Hrvatskoj se i dalje vode žestoke političke borbe suprotstavljenih koncepcija ne samo o ulozi dr. Franje Tuđmana u stvaranju i obrani hrvatske države nego i o cijelom razdoblju raspada Jugoslavije, stvaranja Hrvatske, obrane Hrvatske i njezine orijentacije prema atlantsko-europskim integracijama.

Jedni vrlo uporno jednostrano i neobjektivno pokušavaju diskreditirati ne samo povijesnu ulogu prvog predsjednika Republike Hrvatske, dr. Franje Tuđmana, nego pokušavaju falsificirati istinu o procesu stvaranja i obrane hrvatske države dovodeći u pitanje i samu opravdanost Domoinskog rata. Žele te slavne dane izbrisati iz povijesnog pamćenja hrvatskog naroda te omalovažiti povijesnu ulogu dr. Franje Tuđmana, tvrdeći da je za budućnost Hrvatske potrebno provesti radikalnu detuđmanizaciju, tj. izbrisati svaki kontinuitet s Tuđmanovom politikom i naslijeđem.

Suprotno tome svjedoci smo i nekritičkog glorificiranja cijeloga proteklog razdoblja pa i prvog predsjednika i odbijanje bilo kakvih rasprava o eventualnim pogreškama koje treba ispraviti.

Kako sam u najtežim danima borbe za opstojnost hrvatskog naroda početkom devedesetih bio vrlo blizak suradnik dr. Franje Tuđmana, kao potpredsjednik ratne Vlade, kao potpredsjednik Kriznog štaba RH i član najužeg sastava Vrhovnog državnog vijeća, kako sam sudjelovao u dono-

šenju sudbinskih odluka iz tog vremena kojima je duboki pečat dao osobno Franjo Tuđman, imam i moralnu obavezu suprotstavljati se jednostranim, neistinitim ocjenama ne samo uloge dr. F. Tuđmana nego i cijelog tog povijesnog razdoblja. To su bili svakako zvezdani trenutci u povijesti hrvatskog naroda. Zato je najbolje suprotstavljanje govoriti istinu kako su se odluke donosile i s kakvim smo se dvojbama suočavali.

Zato sam se odazvao kao i prošle godine bez ikakve dvojbe pozivu da sudjelujem na Simpoziju u povodu obilježavanja godišnjice smrti dr. Franje Tuđmana. Prošle godine napisao sam tekst o dr. Franji Tuđmanu pod naslovom "Povijesni čovjek". Tu sam izložio svoja stajališta o vrlo velikoj povijesnoj ulozi dr. F. Tuđmana. Polazeći od tih općih ocjena njegove uloge ove godine na Simpoziju o tuđmanizmu i detuđmanizaciji pišem o tome kako sam osobno vidio ulogu dr. F. Tuđmana u donošenju odluka o bitnim sudbinskim događajima u razdoblju 1989.-1992.

U prvom poglavlju iznosim svoja sjećanja na politička stajališta i koncepciju koju je dr. Tuđman izgrađivao 1989. godine u vrijeme konstituiranja višestranačja.

U drugom poglavlju opisujem političke prilike i ulogu dr. Tuđmana u donošenju božićnog Ustava.

U trećem poglavlju bavim se ulogom dr. F. Tuđmana u formiranju Vlade demokratskog jedinstva i obrani domovine od agresije.

U četvrtom poglavlju opisujem dvojbe i podjele u hrvatskom državnom vrhu u politici prema Bosni i Hercegovini.

Kako je opis prilika i navedenih događaja dosta opširan za neku drugu priliku ostavio sam raspravu o ulozi dr. F. Tuđmana u nekim drugim sudbinskim odlukama u kasnijem razdoblju.

Uvjeren sam da će moj osobni pogled, koji je moja osobna istina, pomoći i pridonijeti objektivnom vrednovanju ne samo uloge dr. F. Tuđmana u stvaranju i obrani hrvatske države, nego i u objektivnu vrednovanju cijelog tog razdoblja koje, nažalost, i određene političke snage iz Hrvatske pokušavaju diskreditirati i obezvrijediti.

I. Četiri dana razgovora s dr. Franjom Tuđmanom u Kopenhagenu (23.-29. lipanj 1989. godine)

Moji prvi intenzivni razgovori s dr. Franjom Tuđmanom održani su stjecajem neobičnih okolnosti krajem lipnja 1989. godine u Kopenhagenu u vrijeme previranja i donošenja sudbonosnih odluka. To je bilo i vrijeme stvaranja višestranačkog sustava i formiranja političkih stranaka u Hrvatskoj, odnosno to je bilo vrijeme borbe da se legalizira višestranački sustav.

To je bilo vrijeme kada je dr. Franjo Tuđman ilegalno formirao HDZ, kada je antibirokratska revolucija Slobodana Miloševića bila na vrhuncu

i kada se nije vidio način kako je zaustaviti, osim borbom u SKJ s ciljem da se onemogući da SKJ postane sredstvo Slobodana Miloševića pri ostvarivanju njegovih hegemonističkih velikosrpskih ciljeva.

Bio sam kao i mnogi drugi u osobnoj dilemi: da li se priključiti nekoj od stranaka koje se formiraju, da li sa skupinom ljudi osnovati novu stranku socijaldemokratske koncepcije ili ostati u SKH i iskoristiti šansu da ga se iznutra mijenja.

S takvim osobnim dilemama našao sam se od 23. do 29. lipnja u Kopenhagenu na konferenciji "Europa regija, istočno-zapadni dijalog", na kojoj se okupila znanstvena i politička elita iz znatnog broja europskih država istoka i zapada. Tamo sam dospio posredovanjem Milana Kučana, koji je svojim vezama isposlovao da održim kontrareferat najavljenom nastupu Slobodana Miloševića s ciljem da osporim njegovu koncepciju i upozorim političku i znanstvenu javnost Europe na sve opasnosti njegove politike. S tim ciljem napisao sam na engleskom jeziku referat s naslovom "A Plea for the Strengthening of Regional Diversity in the Yugoslav Framework" (Pledoaje za jačanje regionalnih posebnosti u Jugoslaviji).

Nakon dolaska u hotel u kojem su bili smješteni sudionici konferencije prišao mi je nepoznat čovjek i upitao me: "Jeste li Vi profesor Tomac?" Bio je to Branko Salaj, budući ministar informiranja, koji je u to vrijeme kao politički prognanik živio u Švedskoj, obnašajući i dužnost predsjednika Saveza Hrvata. Čuo sam za Salaja, kojeg je službena politika u tadašnjoj Hrvatskoj tretirala kao hrvatskog nacionalistu ustašu. Rekao mi je da je došao na konferenciju zajedno s dr. Franjom Tuđmanom, da su doputovali iz Švedske gdje je dr. Tuđman držao predavanja Hrvatima i da su došli da čuju Miloševića i mene te da mi pomognu bude li trebalo. Predložio mi je, s napomenom ako se usudujem, da idem s njim i s dr. Tuđmanom na večeru s Hrvatima koji žive u Kopenhagenu, konkretno u kuću dr. Mladena Iblera, liječnika, rođenog Zagrepčanina, koji već niz godina radi u Kopenhagenu. Bez razmišljanja i sa zadovoljstvom prihvatio sam poziv, iako sam znao da će mi nakon povratka u Hrvatsku tadašnja Stojčevićeva vlast stvarati probleme.

Tako sam se našao s dr. Franjom Tuđmanom, Brankom Salajem, ing. Mladenom Butinom, također Zagrepčaninom koji radi kao menadžer u jednoj velikoj danskoj tvrtki, na večeri kod Iblerovih, u prekrasnoj kući u okolici Kopenhagena.

Kupio sam gospođi Ibler, koja je Dankinja, cvijeće, a dr. Tuđman je s posvetom poklonio svoju knjigu *Bespuća povjesne zbiljnosti* koja je tih dana upravo izišla iz tiska. To je bio početak našeg druženja koje je trajalo puna četiri dana. Neprestano smo bili zajedno.

Sutradan smo bili na večeri kod Mladena Butine, šetali smo poznatim parkom Tivoli, na večer smo otišli u luku da vidimo mornarski život izbliza, išli smo na izlete i primanja.

To je bila prilika da satima i satima razgovaramo o našoj prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, a ujedno da detaljno upoznam ideje i koncepcije dr. Franje Tuđmana, kojeg sam dotad samo površno poznao. Otvoreno smo i s punim povjerenjem razgovarali o svemu, i što se tiče bitnih političkih ocjena konstatirali smo da su nam stajališta identična ili vrlo slična.

Najviše smo razgovarali o tome kako zaustaviti velikosrpsku politiku, kako zaustaviti Slobodana Miloševića, kako u Hrvatskoj što prije i bezbolnije prijeći na višestranački sustav, kako uz što manje žrtava postupno stvarati Hrvatsku kao suverenu demokratsku državu.

U našim prijateljskim kopenhaskim razgovorima, gotovo godinu dana prije višestranačkih izbora 1990., mnogo smo razgovarali i o mojoj dilemi je li korisnije za Hrvatsku i demokraciju da se priključim HDZ-u ili nekoj novoj stranci, ili da sa skupinom istomišljenika hrvatske reformističke orijentacije pokušamo ući u CK SKH i iznutra otvarati prostore za mirne promjene, izboriti se za višestranački sustav, zaustaviti i poraziti centralističko-unitarističke snage SKJ, stati čvrsto u politici na stranu Slovenaca, te se izboriti da SKH počne voditi hrvatsku nacionalnu politiku.

Među ostalim, s dr. Tuđmanom razgovarao sam o dilemi kako u to vrijeme politički djelovati. Mnogi, a među njima i moji sugovornici u Kopenhagenu, smatrali su kao je za Hrvatsku korisnije da, ako mogu, uđem na novi CK SKH na XI. kongresu, jer će se glavna politička borba voditi i u SKJ i da o ishodu te borbe možda ovisi kakva će nam biti budućnost. Moji sugovornici su mi potvrdili ono što sam i sam znao, da moj ulazak u CK SKH nakon dvadeset godina disidentstva, upravo u vrijeme kada se mora srušiti jednopartijski sustav, za mene osobno znači žrtvu jer, ma koliko se raspetljala situacija, ne mogu dobro proći.

Bio sam svjestan rizika i bezizlaznosti situacije. Ako ne uspijemo u unutrašnjoj transformaciji i ako u CK-u i partiji budemo poraženi, bit ćemo proglašeni nacionalistima i politički potpuno likvidirani, a možda ćemo se naći i u zatvoru. Opet, ako uspijemo i otvorimo prostore za promjene i ako dođe do uspostave višestranačkog sustava i slobodnih izbora, bez obzira na naše zasluge, bit ćemo proglašeni komunjarima i pripadnicima propaloga komunističkog sustava.

Stalno ćemo nositi pečat grijeha onih koji su grijeh počinili, a koji su pravodobno promijenili stranku. Znao sam i tada da bi za mene osobno bilo bolje da sam prihvatio tadašnju ponudu dr. Franje Tuđmana da uđem u HDZ ili da uđem u neku drugu novu stranku.

Dr. Tuđman osobno, kao i mnogi drugi, sugerirao mi je da u ineresu Hrvatske s drugim reformatorima pokušam ostvariti u SKH ono što smo kasnije potpuno uspjeli provesti. Meni, kao i dr. Bilandžiću, dr. Caratani i ostalima u to je vrijeme bilo jasno da ulaskom u CK SKH na XI. kongresu preuzimamo golemu odgovornost s malim šansama da uspijemo.

Često sam mislio da nećemo uspjeti, ali uvijek se nešto dogodilo što nas je u posljednji čas spasilo. Stalno smo bili između više vatri. Unitaristička i dogmatska većina u članstvu i rukovodstvu SKH smatrala nas je nacionalistima i izdajicama, pa su na različite načine neprestano tražili mogućnosti da nas smijene.

Miloševićeva ekipa i tzv. JNA optuživali su nas za ustaštvo, jer smo za njih bili glavni neprijatelji. Mnogi Hrvati nisu razumjeli zašto moramo neke stvari raditi postupno, pa su nas smatrali ne samo komunjarama nego i izdajnicima. Tako su svi grijesi prošlosti padali na naša leđa.

Trebalo je dosta vremena da naša javnost shvati koliko je za stvaranje suverene demokratske Hrvatske bilo važno ono što smo radili transformirajući SKH u SDP. Morali smo dobiti tri bitke: od jugoslavenske stranke napraviti hrvatsku stranku, od Komunističke partije napraviti socijaldemokratsku stranku i od klasne stranke napraviti građansku stranku. Sve što smo radili radili smo javno, ne skrivajući političke ciljeve za koje smo se borili.

Danas mogu reći da sam uvjeren kako nisam pogriješio, a zadovoljan sam jer vidim da velika većina građana Hrvatske podržava i sa simpatijama gleda na moje političko ponašanje. Ovo je prilika da danas dvije godine nakon smrti dr. Tuđmana, prema sjećanju, pokušam rekonstruirati ondašnje njegove poglede na ono što će se događati. U to vrijeme bilo nam je jasno, o tome nije bilo spora, da nastupaju sudbonosni dani za budućnost hrvatskog naroda u sljedećim desetljećima.

S puno strasti i uvjerenja u uspjeh objašnjavao mi je koncepciju HDZ-a, stranke čije ime odražava bit njezina političkog programa. Cilj mu je bio stvoriti svenarodni hrvatski masovni politički pokret, koji će udružiti većinu Hrvata u domovini i iseljeništvu. Posebno se oslanjao na iseljenišтво, koje je trebalo biti ekonomska i politička snaga koja će u budućim događajima imati presudnu ulogu. Već je tada smatrao da su Bosna i Hercegovina, kao i bivša Jugoslavija, umjetne tvorevine i da se, ako se bivša Jugoslavija ne uspije transformirati u konfederaciju i dođe li do raspada Jugoslavije, neće moći održati ni Bosna i Hercegovina, a Hrvati moraju imati jasnu strategiju što će učiniti u tom slučaju. Govorio je, ako tri najveća naroda u bivšoj Jugoslaviji, Srbi, Hrvati i Muslimani, ne mogu živjeti zajedno u Jugoslaviji, onda ne mogu živjeti zajedno ni u Bosni i Hercegovini.

Kao što sam već nekoliko puta javno rekao, u odnosu prema Bosni i Hercegovini nikada se nismo slagali. Tu su se naša stajališta uvijek razlikovala. Tuđman se posebno bojao tzv. Jugoslavenske narodne armije kao velike snage. U to vrijeme vjerovao je da u JNA ipak prevladavaju titovske AVNOJ-ske snage koje neće dati da se JNA brzo transformira u velikosrpsku vojsku, pa je smatrao da borba za suverenu i samostalnu Hrvatsku mora teći postupno, u nekoliko etapa, kako se ne bi zaratilo s JNA. Moram priznati da sam bio impresioniran njegovom vjerom u uspjeh. Vidio sam u njemu zrela i odlučna čovjeka koji vjeruje kako mu je sudbina odredila da odigra ulogu pri stvaranju hrvatske države.

Kao povjesničar vjerovao je da je stvaranje novih država malih europskih naroda moguće tek u uvjetima velikih promjena u odnosu snaga na svjetskoj sceni.

Na povratku u Zagreb cijelo nedjeljno dopodne proveli smo dr. Tuđman i ja u velikoj kopenhaskoj zračnoj luci, jer je, po običaju JAT kasnio šest sati. Tu smo ponovno "u četiri oka", kao i u zrakoplovu, razgovarali o tome što nas čeka nakon povratka u Hrvatsku. U zagrebačkoj zračnoj luci čekale su nas dvije Ankice. Njegova supruga Ankica s unukom i moja supruga Ankica. Rastali smo se kao prijatelji. Poslije se s dr. Tuđmanom nisam dugo vidio. Jednom, poslije utakmice na Maksimirskom stadionu, na zapadnoj tribini, netko me je iza leđa zvao: "Zdravko, Zdravko!" Okrenuo sam se i vidio nasmejano lice dr. Tuđmana. Srdačno smo se pozdravili i nakon toga se ponovno nismo dugo vidjeli.

Nakon izbora dr. Tuđman je postao predsjednik Predsjedništva SR Hrvatske. U rekonstrukciji Predsjedništva SR Hrvatske dr. Tuđman je jedno mjesto ponudio SKH-SDP-u. Ivica Račan i rukovodstvo SKH-SDP-a smatrali su da ja moram ući u to predsjedništvo. Međutim, ja sam prije odluke rukovodstva SDP-a već razgovarao s akademikom Bilandžićem i predložio mu da on uđe u Predsjedništvo SR Hrvatske. Mislio sam da je to dr. Bilandžić zaslužio, i da bi svojim iskustvom i taktom mogao bitno pomoći u presudnim trenucima borbe za hrvatsku državu. Prema informacijama Mesićeva i moga zajedničkog prijatelja saznao sam da zapravo predsjednik Tuđman upravo želi Bilandžića, tj. da nisu znali kako da to izvedu pa su tražili od SDP-a da nekog predloži, vjerujući da će to biti upravo dr. Bilandžić. Kada je Ivica Račan priopćio dr. Tuđmanu kako smo čvrsto odlučili da to moram biti ja, a ne Bilandžić, nastao je mali problem. Tuđman je pokušavao utjecati na Račana da promijeni svoju odluku i da delegiramo Bilandžića umjesto mene. Kada je Račan odbio takvu mogućnost, Tuđman se složio da to budem ja, ali je ipak na odlasku pitao Račana postoji li ipak neka mogućnost da to bude Bilandžić. Račan je odgovorio: "Postoji jedna jedina mogućnost, a to je da Tomac ne prihvati tu funkciju". To sam i učinio i tako nisam postao član Predsjedništva SR Hrvatske, a kasnije potpredsjednik Republike, već je to postao akademik dr. Dušan Bilandžić.

Ponekad se pitam što bi se događalo da nisam odbio zahtjev rukovodstva SDP-a i da sam postao potpredsjednik Republike. Osobno nisam nikada požalio što sam donio takvu odluku, jer je dr. Bilandžić u presudnim trenucima vrlo uspješno pomogao da se u Predsjedništvu donose optimalne i racionalne odluke. Ipak, moram priznati sasvim ljudski da me je malo uvrijedilo nastojanje dr. Tuđmana da se mene ne delegira u Predsjedništvo Republike.

Tuđmanova rezerviranost prema mogućnosti da postanem potpredsjednik bila je razlog zbog kojeg sam poslije izbjegavao osobne susrete s njim. Vjerojatno je razlog Tuđmanova nastojanja da ne postanem potpredsjednik Republike bilo moje neslaganje s politikom HDZ-a vezano uz Bosnu i Hercegovinu, koje se potenciralo u predizbornim borbama, kada sam se oštro suprotstavljao negiranju Bosne i Hercegovine i olakim obećanjima o granicama Hrvatske na Drini i zastavi na Romaniji.

II. Božićni ustav

Prvo veliko iskušenje u provođenju projekta nacionalnog jedinstva bile su političke borbe vezane uz izradu i donošenje novog hrvatskog Ustava, nazvanog božićnim Ustavom. U procesu stvaranja toga Ustava bilo je mnogo prijelomnih trenutaka kada je zbog nepovoljnog odnosa snaga prijetio slom projekta nacionalne pomirbe.

Dakle, nakon prvih višestranačkih izbora i uvjerljive pobjede Hrvatske demokratske zajednice, koja je dobila gotovo dvotrećinsku većinu zastupničkih mjesta u Saboru i većinu u pretežnom broju općinskih skupština, sukobile su se dvije tendencije u hrvatskoj politici: jedna je zagovarala oštre političke ideološke sukobe i bespoštednu borbu između vlasti i oporbe, te velike ideološke čistke i ponovne podjele građana na politički podobne i nepodobne, ali sada na temelju kriterija da oni koji su bili podobni automatski postaju nepodobni, i obrnuto.

Druga je zagovarala nužnost stalne borbe za nacionalno jedinstvo i konsenzus od lijevice do desnice te između vlasti i oporbe o bitnim nacionalnim interesima. Neposredno nakon izbora činilo mi se da će projekt nacionalnog pomirenja i jedinstva propasti, jer je izgledalo da ni predsjednik Tuđman ni bilo tko drugi ne može zaustaviti euforiju koja je tražila radikalna ideološka čišćenja i nove političke podjele na podobne i nepodobne.

U takvoj atmosferi koja je prijetila raskolom i starim sukobima predsjednik Tuđman povukao je nekoliko bitnih poteza. Formiranjem najšire komisije za izradu Ustava od preko 200 uglednih ljudi, reprezentanata hrvatskog naroda u domovinskoj i iseljenoj Hrvatskoj, dao je naslutiti da će se na kraju prikloniti onima koji traže konsenzus.

Međutim, za vrijeme rada na Ustavu često je izgledalo da neće biti happy enda. Ne samo u Ustavnoj komisiji nego i u hrvatskom društvu,

veliki konceptijski rat različitih strategija i žestoke političke borbe vodile su se oko kontinuiteta hrvatske države i povijesnih temelja iz kojih ona izrasta. Osobito jake bile su one snage koje su tražile bitne promjene nekih povijesnih ocjena, koje su čak prijetile da Hrvatsku od pobjedničke antifašističke države pretvore u gubitničku fašističku državu, što bi imalo nepredvidive posljedice na našu sadašnjost i budućnost.

Daljnji korak prema zaokretu napravljen je kada je na Ustavnoj komisiji prihvaćeno formiranje uže radne skupine od samo četiri čovjeka. Bili su to Vladimir Šeks, Smiljko Sokol, Ljubomir Valković i ja. Zajedničkim smo radom ubrzo uspostavili međusobno povjerenje i prevladali političke razlike koje su proizlazile iz različite stranačke pripadnosti. Dakle, i prije velikog strategijskog zaokreta ta je skupina djelovala kao jedinstven tim.

Jedne smo se nedjelje kao uža skupina morali sastati ujutro u kabinetu Vladimira Šeksa, kako bismo pokušali definirati sporna pitanja i predložiti Ustavnoj komisiji konačni tekst prijedloga Ustava. Pola sata prije nego što sam trebao krenuti na sastanak nazvao me Smiljko Sokol i zamolio da zakasnim pola sata na sjednicu naše radne skupine, jer on, prije moga dolaska, mora neke stvari dogovoriti s Vladimirom Šeksom. Objasnio mi je ukratko da se s predsjednikom Tuđmanom dogovorio o svim spornim pitanjima. Još mi je rekao da ću biti jako zadovoljan, jer da su uglavnom prihvaćene sve bitne promjene na kojima sam inzistirao.

Zakasnio sam pola sata. Čim sam ušao, i Sokol i Šeks i Valković su mi rekli da imaju dobre vijesti, da su prihvaćeni mnogi prijedlozi, i ukratko su mi objasnili promjene. Najvažnije su promjene bile prihvaćanje da se Hrvatska definira kao nacionalna država u izvornim osnovama i da se potvrđuje kontinuitet hrvatske države sa ZAVNOH-om, nasuprot NDH, da se potpuno prihvaća koncept građanske države, da se bitno smanjuju ovlasti Predsjednika Republike, da se prihvaćaju prijedlozi za dvodomni Sabor umjesto jednodomnog, da se prihvaćaju prijedlozi vezani uz lokalnu samoupravu itd.

Iako sam već bio informiran o tim promjenama, pravio sam se da sam jako iznenađen i zadovoljan, pa sam predložio da to prihvatimo, da popijemo u čast suglasnosti neko piće i da se razidemo. Svi smo bili svjesni kako su time stvorene osnove da Ustav ojača hrvatsko jedinstvo, a ne razdor.

Međutim, još je trebalo dosta političkog rada da se na tim osnovama i dođe do jedinstvenog usvajanja teksta ustava u Saboru Republike Hrvatske 22.12.1990.

Iako je predložene promjene prihvatila Ustavna komisija i velik dio hrvatske javnosti, i dalje su bile jake snage koje su i taj novi tekst Ustava u nekim bitnim pitanjima žestoko osporavale. To se posebno odnosi-

lo na izvorišne osnove i na sustav polupredsjedničke vlasti, ali i na neka druga pitanja.

Zbog toga je, u želji da se postigne što veća suglasnost koja je Hrvatskoj u to vrijeme bila potrebna s obzirom na ono što nas je čekalo, bilo dogovoreno da predsjednik Tuđman prije sjednice Sabora i prije usvajanja teksta Ustava i završetka javne rasprave pozove na sastanak lidere svih oporbenih parlamentarnih stranaka, kako bi se na tom sastanku pokušala postići što veća suglasnost oko svih spornih pitanja. Cilj toga sastanka bio je i detaljno upoznavanje ne samo s predloženim promjenama u odnosu prema ranijem tekstu Ustava, nego i davanje političkog objašnjenja zašto su takve promjene potrebne.

Stjecajem okolnosti našao sam se na tom sastanku, koji je možda bio jedan od najvažnijih sastanaka za budućnost Hrvatske, jer je Ivica Račan koji je trebao ići na sastanak imao gripu.

Sastanak nije dobro počeo. Počeo je oštrim sukobima i predbacivanjem između predsjednika Tuđmana i oporbe. Tada sam intervenirao, zamolivši i Predsjednika i lidere oporbe da prestanu s političkim optužbama, jer nam je potrebno jedinstvo, i da se pokušamo koncentrirati na temu zbog koje smo se našli jer ona ima iznimnu važnost za našu sadašnjost i budućnost. Lideri oporbe, dosta jedinstveno i vrlo oštro, napali su strategiju i promijenjenog prijedloga Ustava. Došlo je do velikog političkog sukoba koji je imao stratejsku važnost za budućnost Hrvatske. Predsjednik Tuđman je u dužem izlaganju objasnio zašto se nova hrvatska država mora, među ostalim, temeljiti i na odlukama Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske, odnosno na temelju državne suverenosti u razdoblju Drugoga svjetskog rata, izraženoj nasuprot proglašenju Nezavisne Države Hrvatske, zatim Ustavu Narodne Republike Hrvatske 1947., a poslije na ustavima Socijalističke Republike Hrvatske, osobito na Ustavu iz 1974. godine. Vrlo sam čvrsto podržao predsjednika Tuđmana, tako da smo se nas dvojica našla na jednoj strani, a svi ostali na drugoj. I oko drugih pitanja došlo je do velikih sporova. Sastanak je završio u dosta mučnoj atmosferi, bez postignute suglasnosti o bilo kojem pitanju.

Budući da je sastanak bio javan, pred dvadesetak novinara i pred televizijskim kamerama, uvelike je odjeknuo u hrvatskoj javnosti. Na večer je novinar Branimir Bilić napravio specijalnu dodatnu emisiju s glavnim akcentima iz rasprave, tako da je velik broj građana mogao vidjeti u čemu su sporovi. Mislim da su taj sastanak i ta emisija bitno utjecali na političko raspoloženje građana koji su se u golemom broju opredijelili za ponudeni tekst Ustava.

Poslije toga sastanka pretrpio sam žestoke napade zbog toga što sam bio navodno na strani vladajuće stranke, a ne uz oporbu. Morao sam dokazivati da nisam bio ni na strani vladajuće stranke ni na strani oporbe, nego da sam s punom odgovornošću zastupao ona rješenja za koja sam

vjerovao da su najviše u interesu Hrvatske, jer Ustav Hrvatske nije ni ustav vladajuće stranke ni ustav oporbe, nego ustav svih građana Hrvatske.

Na čijoj su strani bili građani, vidjelo se i na dan usvajanja Ustava, 22.12.1990. godine. Bila je to velika svečanost, povijesni trenutak, kada su mnogim zastupnicima u Saboru kao i mnogim građanima Hrvatske prilikom pjevanja himne potekle suze.

Vjerojatno je to bio dan najveće euforije naroda. Već za vrijeme usvajanja Ustava skupilo se spontano mnogo ljudi ispred Sabora, koji su skandirali predsjedniku Tuđmanu i Hrvatskoj. Nakon usvajanja Ustava priređeno je primanje u Gradskoj kavani za sudionike svečane sjednice. Prilikom izlaska iz Sabora narod je na osnovi vlastitih kriterija pozdravljao ili zviždao određenim ljudima, ovisno o tomu jesu li prema njegovu mišljenju pridonijeli hrvatskom jedinstvu ili su ga pokušali razbiti. Slično se događalo i ispred Gradske kavane.

Osobno sam bio zadovoljan, kao malo kad u životu, jer sam vjerovao da smo donijeli Ustav koji je temelj buduće samostalne i suverene hrvatske države. Znao sam da će biti potrebno puno žrtava i muke da se to ostvari, ali kad sam vidio raspoloženje naroda, vjerovao sam da nikakva vojna sila neće moći zaustaviti ostvarenje onog što je toga dana utemeljeno u Hrvatskom saboru.

To je bio konačno i ustavnopravni temelj povijesnog pomirenja Hrvata i davanje šanse svima, bez obzira na prošlost, da se u budućim povijesnim događajima koji su dolazili potvrde kao rodoljubi i borci za stvaranje samostalne hrvatske države nakon razdoblja od skoro devet stoljeća. Bilo mi je jasno da će to postignuto jedinstvo biti na kušnji, ali sam ipak vjerovao da ćemo moći prebroditi sva iskušenja.

Bez velike uloge predsjednika Tuđmana ne bi bio u onim uvjetima donijet konsenzusom božićni Ustav.

III. Formiranje vlade demokratskog jedinstva

Kasniji su događaji potvrdili pretpostavku da će postignuto jedinstvo prilikom donošenja Ustava biti na velikim kušnjama. Osam mjeseci nakon usvajanja Ustava rat je počeo protiv Hrvatske izbijanjem kninske pobune 17. kolovoza 1990. godine. Cijelo to vrijeme, od usvajanja Ustava do formiranja Vlade demokratskog jedinstva 4. kolovoza 1991., tražio se način kako da se Hrvatska što jedinstvenije suprotstavi oružanoj pobuni u samoj državi i velikoj vojnoj sili Jugoslavije koja je naoružavala i štitila pobunjenike, a na kraju se i sama zaratila protiv Hrvatske. Ponovno su se otvorile dileme pri traženju najboljeg odgovora na smrtnu prijetnju koja nam je dolazila. Predsjednik Tuđman i ostali na vrhu vlasti nastojali su izbjeći globalni rat ili ga barem odgoditi. Dio političkih stranaka oporbe, posebno SDP-a, podržavao je takvu strategiju, jer se znalo

da nismo pripremljeni za rat i da je protivnik vojno puno jači. Međutim, usprkos tome, postojale su jake snage i u vladajućoj stranci i u oporbi koje su željele da se odgovori radikalnim potezima koji bi nas vrlo brzo odveli u globalni rat.

Bile su to snage koje nisu razmišljale o tomu da bismo mi u takvoj situaciji izgubili i da bi Hrvatska vjerojatno izgledala gore nego Bosna i Hercegovina, ali s puno manjim izgledima da dobije i moralnu pomoć Zapada.

Sukob između tih dviju struja posebno se zaoštrio ljeti 1991. godine. Postojale su mnoge indicije koje su upozoravale na mogućnosti unutrašnjeg sukoba među političkim strukturama Hrvatske, pa čak i na mogućnost potpunog sloma naše politike, jer se spremalo i nasilno smjenjivanje Tuđmana ako ga se ne uspije ni na koji način prisiliti da počne provoditi njihovu radikalnu i ratnu politiku.

Budući da su i u dijelu vladajuće stranke postojale jake snage koje su bile protiv mirotvorne Tuđmanove politike, i prije formiranja Vlade demokratskog jedinstva, bez obzira na stranačku pripadnost, u Saboru Republike Hrvatske vodile su se stalne političke borbe između radikalne struje, koju je činio i znatan dio zastupnika HDZ-a, i umjerene demokratske struje, a sastojala se od ljudi oko Tuđmana i znatnog dijela HDZ-a, ali i pripadnika ostalih oporbenih stranaka. Često su se u Saboru donosile ključne odluke neovisno o stranačkoj pripadnosti, upravo na navedenoj političkoj podjeli.

Da bi se ocrtale u cjelini okolnosti u kojima je formirana Vlada demokratskog jedinstva i shvatilo njezino golemo značenje, potrebno je podsjetiti i na činjenicu da je u to vrijeme pritisak Zapada na održavanje Jugoslavije bio velik, tako da je tzv. Jugoslavenska narodna armija zapravo imala zeleno svjetlo da Hrvatsku i vojnom silom disciplinira i da je prisili da ostane u Jugoslaviji. Dobro smišljena i pripremljena propaganda Srbije i saveznih institucija, pokazivala je Hrvatsku na Zapadu kao neofašističku, ustašku, totalitarnu tvorevinu koja ugrožava ljudska prava i nacionalna prava manjina, posebno Srba.

Zbog svega toga nije bilo drugog izlaza ako se želio spriječiti potpuni slom, nego pokušati još više nego dotad objediniti sve političke stranke u Hrvatskoj oko bitnih pitanja obrane Hrvatske i izgradnje demokratske Hrvatske te bez obzira na rezultate izbora formirati vladu demokratskog jedinstva, čiji će zadatak biti da djeluje u biti iznadstranački i da pokuša postići suglasnost o bitnim pitanjima ne samo domovinske nego i iseljene Hrvatske.

Na osnovi svega navedenoga, svi su oni kojima je stalo do Hrvatske bili prisiljeni zakopati ratne sjekire i pokušati postići sporazum o jedinstvu političkih snaga te formirati vladu demokratskog jedinstva. Neki od

nas već su davno prije inzistirali na formiranju takve vlade kao jedinom izlazu za Hrvatsku.

U dramatičnoj situaciji u kojoj se našla Hrvatska početkom izravnog rata i tzv. JNA protiv Hrvatske ljeti 1991. godine, nije bilo drugog izlaza. Međutim, u tih nekoliko dana situacija se mijenjala iz sata u sat. Nije bilo jasno hoće li se uspjeti formirati vlada demokratskog jedinstva, hoće li oporba pristati da uđe u vladu, hoće li vladajuća stranka i Sabor prihvatiti vladu demokratskog jedinstva, hoće li doći do sukoba oko ljudi koji trebaju u nju ući.

Za vrijeme četverodnevnog zasjedanja Sabora danonoćno su se održavale različite konzultacije, prije nego što je postignut sporazum. Sporazum o koncepciji Vlade demokratskog jedinstva postignut je u posljednji čas, i to u dramatičnim raspravama, pa i velikim političkim sukobima.

Do posljednjeg su dana željeli predsjednik Tuđman i vladajuća stranka sastaviti novu vladu koja će i dalje biti vlada HDZ-a, ali u kojoj će biti i određen broj pojedinaca ministara, stručnjaka koji nisu ni u jednoj stranci, i određen broj ljudi iz oporbenih stranaka, ali ne kao predstavnici stranaka nego kao pojedinci koji u teškim trenucima za Hrvatsku pristaju da pomognu, bez bilo kakvih elemenata sporazuma među strankama o koalicijskoj vladi.

I u takvoj kombinaciji bio sam predviđen, uz još neke pojedince, da uđem u novu vladu. Mislim da se smatralo, s obzirom na moj rad na Ustavu Republike Hrvatske i s obzirom na to da sam potpredsjednik Socijaldemokratske stranke, kako bih mogao pridonijeti razbijanju glavne strategije naših neprijatelja, koji su optuživali novu hrvatsku vladu da je fašistička i protuustaška. Bio sam spreman, zbog teške situacije, prihvatiti i takvo rješenje, čak i rada kada se moja stranka ne bi s time suglasila. Smatrao sam da je situacija tako teška da ako se misli da mogu pomoći, moram pokušati pomoći. Međutim, mnogi su u oporbi smatrali da je to premalo i da se Hrvatska time neće izvući iz teške situacije, odnosno da je potrebno radikalno rješenje potpunog jedinstva svih parlamentarnih stranaka i stvaranje vlade potpisom svih parlamentarnih stranaka.

U mojoj stranci, u SDP-u, odlučili smo kako je potrebno zahtijevati da se i u novoj vladi izrazi što viši stupanj jedinstva svih stranaka i svih političkih snaga. Međutim, bilo je i ovaj put onih koji su bili protiv našeg sudjelovanja u vladi, i protiv mog sudjelovanja u toj vladi. To su bili oni koji su smatrali da ne treba spašavati Tuđmana i HDZ sada kada su u velikim teškoćama i izvlačiti kola iz blata, već da je potrebno pomoći pri njihovom rušenju.

Moju spremnost da uđem u vladu u bilo kojem slučaju i da pomognem neki su u stranci iskoristili za podmetanja, pa i uvrede, jer se pokušalo na razne načine insinuirati da sam spreman zbog vlasti odreći se

stranačkih interesa. Zaboravili su da sam godinu dana ranije odbio da kao predstavnik SDP-a idem u Predsjedništvo Republike, odnosno da sam odbio ponuđeno mjesto potpredsjednika Republike, usprkos jedinstvenom zaključku stranke da tu funkciju trebam prihvatiti. Odbio sam jer sam smatrao da dr. Bilandžić može tu dužnost isto tako uspješno obavljati i da moje angažiranje nije prijeko potrebno. Da mi je bilo stalo do vlasti, sigurno je da tako primamljivu dužnost ne bih odbio.

Međutim, u gotovo bezizlaznoj situaciji u kojoj se našla Hrvatska ljeti 1991. godine, kada su mnogi odbijali preuzeti određene dužnosti ne zato što nisu željeli vlast nego zato što je tada bilo opasno, odlučio sam prekršiti riječ i privremeno se vratiti u politiku bude li se to od mene zahtijevalo. S takvom odlukom složili su se i moja supruga i sin, koji su uvijek pri donošenju ključnih odluka bili vijeće koje je zajedno sa mnom donosilo konačnu odluku. Znao sam što i njih čeka prihvatim li tu dužnost, pa sam morao dobiti i njihovu suglasnost. Čak sam bio spreman, kao što sam već rekao, da donesem odluku koja će biti suprotna stajalištu stranke, i po cijenu raskida sa strankom, iako sam ipak vjerovao da će u stranci, kao i uvijek, prevladati ona struja koja je interese Hrvatske stavljala ispred interesa stranke.

Podržao sam one u stranci, kao i u drugim strankama, te i one u vladajućoj stranci, kao i brojne intelektualce, koji su svi zajedno pokušali utjecati da se u rekonstrukciji vlade ide što je moguće dalje prema koalicijskoj vladi, odnosno kako smo je nazvali, Vladi demokratskog jedinstva, u kojoj će sudjelovati sve parlamentarne stranke i koja će morati djelovati jedinstveno na izvršavanju zadataka koji proizlaze iz Sporazuma parlamentarnih stranaka o formiranju vlade.

Sa zadovoljstvom, kao što su to činile i ostale stranke, prihvatili smo dr. Franju Gregurića kao mandataru nove vlade, pa smo se Račan i ja s njim tih dana često sastajali i konzultirali, prije nego što je sastavljena vlada.

Ipak, najvažnije konzultacije vodile su se kod predsjednika Tuđmana, i to na dva kolosijeka, s predsjednicima oporbenih stranaka, vezano uz koncepciju vlade, njezine zadatke i sastav, i s potencijalnim kandidatima koji trebaju ući u vladu. U tim razgovorima bilo je i situacija kada je izgledalo da je sve propalo i da od sporazuma neće biti ništa.

Osobno sam nagovarao predsjednika Tuđmana da ponudi mandat ministra Krešimiru Džebi iz Hrvatske narodne stranke. Predsjednik Tuđman me čak ovlastio da u njegovu ime razgovaram sa Džebom, i da ga pokušam nagovoriti. Nisam uspio. Ne znam je li zbog toga što to Krešimir Džeba nije htio ili zbog stajališta njegove stranke, ili zbog jednog i drugog. Kasnije mi je u radu Vlade uvijek bilo žao što s nama nije i Krešimir Džeba, jer mislim da je mogao mnogo pomoći. HNS je odredio gospodina Bosiljka Mišetića, svoga predstavnika, za mjesto ministra pravosuđa i uprave.

Bilo je mnogo problema i oko ostalih ličnosti koje će ući u vladu. Tako je primjerice u tih nekoliko dana bilo dogovoreno da Dražen Budiša bude ne samo član vlade, nego da bude i ministar informiranja, ali na kraju Budiša nije postao ministar informiranja nego ministar bez lisnice, jer je on osobno smatrao da ministar informiranja mora biti iz vladajuće stranke, jer bi se on doveo u vrlo tešku situaciju.

Dražen Budiša bio je iznimno važna osoba za uspjeh cijelog projekta. Dosta je toga ovisilo o stajalištu nas dvojice, pa možda i sudbina cijele vlade. Zato ne začuđuje što je predsjednik Tuđman pozvao upravo nas dvojicu da zajedno s njim raspravimo o sudbini vlade. Budiša je vrlo elokventno i argumentirano objasnio svoja stajališta o važnosti formiranja vlade demokratskog jedinstva, ne samo za Hrvatsku nego i za sve stranke i za sve nas, pa i za predsjednika Tuđmana i HDZ. Tražio je da se vlada proširi s predstavnicima svih parlamentarnih stranaka, pa je predložio da u vladu uđe i Ivan Cesar i Antun Vujić. Podržao sam njegove prijedloge. Cesar je prihvatio da uđe u vladu, a Vujić je predložio Zvonimira Baletića. Razgovarali smo s predsjednikom Tuđmanom i o svim ostalim kadrovskim rješenjima vezanima za buduću vladu. Zajednički smo mu predlagali da u vladu uđe i Krsto Cviić, naš poznati komentator u Londonu, jer smo mislili da bi on mogao mnogo pomoći. Predsjednik nas je ovlastio da s njim razgovaramo, ali da mu ponudimo mjesto zamjenika ministra inozemnih poslova, jer je predsjednik Tuđman već sve dogovorio s profesorom Zvonimirom Šeparovićem. Nismo imali ništa protiv profesora Šeparovića jer smo ga neobično cijenili i vjerovali da će i to biti dobro rješenje. Na žalost gospodin Cviić nije prihvatio mjesto zamjenika ministra. Budiša me prije sastanka zamolio da bi nakon našeg dogovora s predsjednikom Tuđmanom želio s njim razgovarati u četiri oka. Nisam imao ništa protiv, pa sam izašao i pričekao ga u predvorju dok je završio razgovor. Nisam ga pitao o čemu su razgovarali. Rekao mi je ukratko zašto je htio razgovarati u četiri oka i o čemu je razgovarao.

Nakon našeg pristanka i pristanka drugih da uđu u vladu, stvorene su osnove za potpisivanje sporazuma političkih stranaka o formiranju vlade demokratskog jedinstva. Postojao je strah, s obzirom na raskol u vladajućoj stranci, i nezadovoljstvo desnice u vladajućoj stranci, da će biti problema u davanju suglasnosti Vladi demokratskog jedinstva. Međutim, nikakvih problema nije bilo. Zato je posebno zaslužan kontroverzni Šime Đodan. Održao je govor u kojem je, suprotno očekivanjima, ustvrdio da je formiranje Vlade demokratskog jedinstva jedan od najsvjetlijih trenutaka u novijoj povijesti hrvatskog naroda. Vlada je izglasana jednoglasno, a predsjednik, potpredsjednici i ministri prihvaćeni su s pljeskom.

Naša suradnja sa Saborom otad, pa sve do kraja, bila je izvrsna. Vjerovali smo jedan drugome i nije bilo problema kojeg zajednički nismo mo-

gli riješiti, na kojem nismo uspjeli postići veliki stupanj jedinstva, bez obzira na stranačku pripadnost.

Formiranje Vlade demokratskog jedinstva izazvalo je šok u Srbiji i kod naših neprijatelja, jer se to nje očekivalo. Eksperti KOS-a procjenjivali su sukobe u Hrvatskoj, možda i pokušaj nasilnog rušenja Tuđmana. Razne obavještajne službe su također govorile o nejedinstvu i raskolu u Hrvatskoj, što će omogućiti da vojska brzo završi svoj posao, sruši vlast i prisili Hrvatsku da ostane u Jugoslaviji.

To je bilo još vrijeme kada su svi bili za očuvanje teritorijalnog integriteta Jugoslavije, i kad su još uvijek bili u igri planovi da se istodobno ruše i Milošević i Tuđman, da se daje potpora Anti Markoviću koji bi uz pomoć vojske očuvao integritet Jugoslavije te pokušao ekonomskim reformama smiriti napetosti i sukobe. Dakle, umjesto rasula, raskola i sukoba Hrvatska je pokazala da je jedinstvena i čvršća nego ikad. Zbog toga se brzo počeo mijenjati i odnos Zapada prema Hrvatskoj. Vidjeli su da su im propali planovi da unutrašnjim sukobom u Hrvatskoj destabiliziraju vlast, pa onda slabu Hrvatsku natjeraju da ostane u Jugoslaviji.

Da nam je tada netko rekao kako ćemo za četiri mjeseca biti međunarodno priznata država, da ćemo uspjeti angažirati mirovne snage i da će s velikog dijela teritorija Hrvatske vojska otići, da ćemo stvoriti vojnu silu koju se više neće moći pobijediti, većina od nas koji smo bili prisutni na tom povijesnom zasjedanju Sabora vjerojatno bi rekla da to nije moguće, usprkos Leonardovoj izjavi da je "svijet prepun mogućnosti koje se nikada nisu ostvarile".

IV. Prijepori u hrvatskom državnom vrhu o Bosni i Hercegovini *a) Krihička točka - Sporazum Boban - Karadžić u Grazu*

Sve do svibnja 1992. godine funkcionira hrvatsko-muslimanski savez u obrani Bosne i Hercegovine protiv zajedničkog neprijatelja. Muslimani se postupno naoružavaju i počinju se boriti sve organiziranije protiv srpskog agresora. Zajedničkim snagama, ali ipak uz znatnu vojnu pomoć Hrvata, na nizu bojišta dolazi i do preokreta u ratu. Posebno je važno da u proljeće 1992. godine Hrvati i Muslimani zajedničkim snagama oslobadaju sjevernu Bosnu, prekidaju koridor kojim su spojena okupirana područja Bosne i Hercegovine sa Srbijom, i drže u potpunom okruženju tzv. Republiku Srpsku u Bosni i tzv. Republiku Krajinu u Hrvatskoj. To je i vrijeme kada Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Slovenija postaju članice Ujedinjenih naroda i kada je svjetska zajednica čvrsto na strani Hrvatske i BiH, a protiv srpskog agresora. Nastupaju kritični dani kada se trebalo odlučiti kako dalje.

U Banjoj Luci i drugim gradovima tzv. Republike Srpske, kao i u Kninu i drugim okupiranim područjima Hrvatske, prijete glad i neimaština, nema lijekova, odnosno prijete potpuni slom jer se samo zrakoplovima

mogu donositi potrebne namirnice iz Srbije. Pred Srbima stoji izbor da kapituliraju i odustanu od Velike Srbije ili da svim raspoloživim vojnim sredstvima pokušaju osvojiti sjevernu Bosnu i uspostaviti koridor između Beograda i Banje Luke. Dodajmo da u to vrijeme Hrvatska vojska oslobađa cijelu južnu Hrvatsku, a u odnosu vojnih snaga uspostavljena je znatna ravnoteža.

Bilo je jasno da borba za sjevernu Bosnu odlučuje ishod rata i sudbinu ideje Velike Srbije. Ako osvoje sjevernu Bosnu i uspostave koridor, Srbi produžuju i jačaju svoje šanse da na kraju ipak stvore Veliku Srbiju. S druge strane, ako Muslimani i Hrvati obrane sjevernu Bosnu zajedničkim snagama, onda je ideja Velike Srbije propala, a za budućnost je očuvana i cjelovitost Bosne i Hercegovine i cjelovitost Hrvatske. Mislim da Hrvati sve do tog kritičnog trenutka nisu napravili velike strateške greške, da su učinili možda najviše što su mogli, jer po cesti koja krivuda i ne može se ići ravno. Međutim, bio sam uvjeren i tada, a danas još više, da je tada propuštena velika šansa da se slomi Velika Srbija i porazi agresor.

Postojale su dvije mogućnosti: prvo, sklopiti vojni savez između Hrvatske i Bosne i Hercegovine i svim raspoloživim sredstvima braniti sjevernu Bosnu. Drugo, pokušati pregovorima s Karadžićem i Miloševićem tražiti kompromis o razgraničenju hrvatskih i srpskih dijelova Bosne. Mislim da je to bio onaj kritični trenutak kada se Hrvatska morala čvrsto opredijeliti za jednu od tih mogućnosti, jer je bilo jasno da se više ne smije voditi paralelna politika i rata s Miloševićem i Karadžićem i sporazumijevanja s Miloševićem i Karadžićem s jedne strane, te s druge i politika zastupanja cjelovite Bosne i podjele Bosne i politika savezništva i suparništvo s Muslimanima. Hrvatska službena politika pokušala je igrati istodobno na sve karte. Braniti sjevernu Bosnu, ali ne svim snagama i bez vojnog saveza s Muslimanima, ali i pregovarati s Karadžićem i Miloševićem o razgraničenju teritorija i podjeli Bosne i Hercegovine. Došlo je do Sporazuma Boban - Karadžić u Grazu. Od tada počinju duboki raskoli i sukobi u hrvatskoj politici.

b) Što se zapravo dogodilo u Grazu

U svojoj knjizi *Iza zatvorenih vrata* (Tako se stvarala hrvatska država) potanko sam, dakako iz svoga kuta gledanja, osobito u poglavlju "Bosna i Hercegovina Ahilova peta hrvatske politike" (stranica 179.-197.) obrazložio sve dileme hrvatske politike prema Bosni i Hercegovini u to doba, u proljeće 1992. Zato nema potrebe da ono što sam prije deset godina napisao sada ponavljam.

Sporazum Boban - Karadžić krajem travnja 1992. u Grazu bio je velika strateška pogreška, koja je pridonijela stvaranju nepovjerenja Bošnjaka - Muslimana prema Hrvatima i raskidu savezništva. Kasniji tijek do-

gađaja i rat između Bošnjaka - Muslimana i Hrvata još je više potvrdio moje tadašnje ocjene i procjene.

Ne samo zbog istine o tome što se događalo, nego prije svega zbog naše budućnosti, zbog toga da se pogreške ne bi ponovile, korisno je još jedanput objaviti *priopćenje o Sporazumu Boban - Karadžić u Grazu*. Tekst sporazuma glasi:

Odlučni da sva sporna pitanja, uključujući razgraničenje dviju konstitutivnih jedinica - hrvatske i srpske u Bosni i Hercegovini riješe miroljubivim sredstvima i dogovorom, predstavnici hrvatske i srpske nacionalne zajednice utvrdili su da u odnosu na radnu mapu o razgraničenju postoje nesuglasnosti u slijedećim slučajevima:

1. U gradu Mostaru srpska strana smatra da granicu predstavlja rijeka Neretva, a hrvatska strana smatra da je cijeli grad Mostar u hrvatskoj nacionalnoj jedinici.

2. Južno od Mostara hrvatska strana smatra da u hrvatsku nacionalnu jedinicu spada područje određeno 1939. godine, tj. granica Hrvatske Banovine. Srpska strana smatra da je granica između hrvatske i srpske jedinice granica rijeke Neretve.

3. Obje strane su suglasne da se u razgraničenju dvije konstitutivne jedinice na području Kupresa, kao i u Bosanskoj Posavini (Derventa, Bosanski Brod, Bosanski Šamac, Odžak, Orašje, Modriča i Brčko) vodi računa o kompaktnosti prostora i komunikacijama.

4. Obje strane su odlučne ustrajati na principima usvojenim na konferenciji Europske zajednice o Bosni i Hercegovini, te temeljem toga suglasne su da u određivanju spornih i drugih područja štiju dogovorene kriterije za definiranje nacionalnih teritorija uz arbitražu Europske zajednice.

5. Ovim dogovorom prestaju razlozi za prekid Konferencije Europske zajednice o Bosni i Hercegovini, te obje strane traže hitan nastavak konferencije.

Inzistira se da se arbitražno razgraničenje izvrši u dogovorenom roku do 15. svibnja 1992. godine.

6. Slijedom naprijed dogovorenog prestaju razlozi za oružane sukobe između Hrvata i Srba na cijelom teritoriju Bosne i Hercegovine.

Objavljuje se sveopće i trajno primirje pod kontrolom Europske zajednice, koje stupa na snagu dana 06. svibnja 1992. u 24.00 sata.

Predstavnik Srpske
državne zajednice
Radovan Karadžić

Predstavnik Hrvatske
nacionalne zajednice
Mate Boban

O tome što se događalo nakon toga sporazuma opširno sam pisao u knjizi "Iza zatvorenih vrata". Opširnije navodim što sam o tome napisao odmah nakon sporazuma u Grazu (str. 182-183, 184-190. knjige "Iza zatvorenih vrata").

"Predlagao sam preko određenih kanala i predsjedniku Tuđmanu da se ogradi od toga sporazuma. Mislim da se i predsjednik Tuđman iznenadio oštrinom reakcije u nas i u svijetu. Zato je napisao pismo Bakeru u kojem naglašava još jedanput da Hrvatska podržava jedinstvenost Bosne i Hercegovine kao države. Uskoro zatim uslijedio je i sporazum HDZ-a i SDA u Splitu o zajedničkoj borbi Hrvata i Muslimana protiv srpskog agresora i o mogućoj konfederaciji poslije rata. Međutim, kasnije je u jednom intervjuu predsjednik Tuđman priznao da stoji iza Bobanova dogovora i sporazuma s Karadžićem u Grazu, kao i iza dogovora u Splitu, polazeći od prava i potrebe da se pregovara sa Srbima i Muslimanima...

Vrlo negativne reakcije na potpisani Sporazum dolaze sa svih strana, ne samo od naših neprijatelja nego još više od naših prijatelja. I osvjedočeni prijatelj Hrvatske Marco Pannella bio je izvan sebe. Zamolio me, ako mogu, da odmah dođem u Veneciju, kako bismo u miru raspravili što valja uraditi. Taj je sporazum bitno oslabio položaj Hrvatske. Bio je ponovno bačen pojas za spašavanje Srbije, Slobodanu Miloševiću i njegovoj politici, jer im je još jedanput dao šanse da ostvare svoje ciljeve, zbog kojih su i krenuli u rat, odnosno da ono što su u ratu osvojili pokušaju mirom zadržati...

S Pannellom sam se sastao u subotu 30.5.1992. u poznatom venecijskom hotelu "Saturnia Internationale". U cjelodnevnim razgovorima analizirali smo političku situaciju u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Kosovu i Srbiji...

Konstatirali smo da ekonomska blokada Srbije neće zaustaviti rat, i dogovarali se o tome što sve treba poduzeti kako bi se u svijetu shvatilo da je nužna vojna intervencija, barem ograničenog opseg, radi zaustavljanja vojne sile i zločina i za stavljanje teškog oružja u Bosni i Hercegovini pod međunarodnu kontrolu, uz preventivno vojno djelovanje protiv onih koji to ne prihvate. U sklopu takve naše strategije, kao jedine koja može donijeti uspjeh, Pannella je bio ogorčen Sporazumom Boban - Karadžić, kolebanjima u hrvatskoj politici i pregovorima s Karadžićem i Miloševićem koji upravo kada dođe do pritiska i mogućnosti vojne intervencije daju šansu Srbiji, Miloševiću i Karadžiću da se izvuku. Molio me da prenesem predsjedniku Tuđmanu da će u slučaju nastavljanja politike podjele Bosne i on i svi naši provjereni prijatelji dići ruke od nas, a mnogi će postati i naši neprijatelji, odnosno da će jednako oštro biti poduzete mjere i prema Hrvatskoj, uključujući i ekonomski embargo i ostale mjere, kao što su poduzete prema Srbiji. Inzistirao je da budemo dosljedni u politici protiv preseljavanja pučanstva i u obrani republičkih granica kao nepromjenjivih državnih granica."

c) Podrška užeg kabineta vlade

Nakon povratka iz Venecije detaljno sam informirao o svojim razgovorima s Marcom Pannellom i prenio njegove poruke, kao i poruke drugih talijanskih političara i europskih parlamentaraca s kojima je Pannella kontaktirao. S obzirom na to da je za taj dan bila sazvana i sjednica Vrhovnog državnog vijeća, rekao sam svojim kolegama da ću sve to, vezano uz Sporazum Boban - Karadžić, i što sam čuo u razgovorima s Pannellom i s drugim novinarima i političarima sa Zapada, sistematski izložiti na sjednici Vrhovnog državnog vijeća. Rekao sam da neću odustati od svojih stajališta i po cijenu da budem smijenjen na licu mjesta, ili da budem doveden u situaciju da odmah dam ostavku. S obzirom na to da sam bio uvjeren da sam u pravu, nije bilo dileme kako treba postupiti. Svoje kolege sam izvijestio da se ne iznenade ako u Vilu Zagorje odem kao potpredsjednik, a vratim se kao običan građanin. Podnio bih na licu mjesta ostavku da me predsjednik Tuđman nije htio saslušati, ili da je nerovozno i ljutito reagirao na moje izlaganje.

S obzirom na to da nije bilo velikih razlika u našim pogledima na bitna strategijska pitanja u Užem kabinetu Vlade demokratskog jedinstva svi su se uglavnom složili s potrebom da podnesem cjelovitu informaciju i da se o njoj raspravi na tolerantan i argumentirani način na sjednici Vrhovnog državnog vijeća. Predsjednik Gregurić doslovce mi je rekao: "Da ti bude lakše da izložiš sve ovo što si nam rekao, ja ću prvi govoriti." Sve to što smo govorili i spremali se poduzeti nije bila nikakva zavjera ni gađenje drugačije strategije suprotstavljanja predsjedniku Tuđmanu, nego naš pokušaj da se u vrlo teškim i složenim uvjetima razmotre i pozitivni i negativni aspekti naše politike vezane uz Bosnu i Hercegovinu i naših odnosa sa Srbijom i Slobodanom Miloševićem.

d) Raskol na sjednici Vrhovnog državnoga vijeća

Vrhovno državno vijeće po Ustavu je savjetodavni organ Predsjednika republike. Međutim, ono je zapravo za vrijeme rata bilo tijelo na kojem su se donosile najvažnije odluke. Činili su ga vodeći ljudi Sabora i Vlade i jedan broj ljudi iz vojske i drugih državnih struktura, prema izboru predsjednika Tuđmana. Postojao je uži i širi sastav Državnog vijeća. Kada se radilo o državnim tajnama i najvažnijim pitanjima, u pravilu je zasjedao uži sastav Vrhovnog državnog vijeća, čiji sam i ja bio član.

Vrhovno državno vijeće je do raketiranja Banskih dvora zasjedalo u Banskim dvorima, kasnije u Vili Weiss, i na kraju u Vili Zagorje, sadašnjim Predsjedničkim dvorima. Sjednice su uvijek počinjale izlaganjem predsjednika Tuđmana, koje je u pravilu bilo dosta dugačko, ponekad i sat vremena. Ili nas je informirao o nekim događajima i činjenicama, ili je tražio naše mišljenje prije važnih događaja. Tražio je uvijek da kažemo svoje mišljenje o njegovim prijedlozima. Predsjednik je bio veliki autoritet i mnogi, pogotovo iz HDZ-a, često su se bojali javiti za riječ. Formirao se specifičan odnos predsjednika Tuđmana prema pojedinim članovima

vima Vrhovnog državnog vijeća. Nekim članovima Predsjednik je dopuštao da uvijek govore i nije tražio da budu kratki, niti ih je prekidao u govoru. Nekima nije dao govoriti, ili je tražio da budu sasvim kratki, a često im je u pol rečenice oduzimao riječ, govoreći: "To smo već čuli, to nije važno." Većina članova nastojala je pronaći dodatne argumente, kako bi posjajila i pozlatila ono što je rekao predsjednik Tuđman. Ali bilo je i onih koji su iznosili svoja stajališta bez obzira na stajališta predsjednika Tuđmana.

U to vrijeme Josip Manolić bio je drugi čovjek i sjedio je odmah do Predsjednika. On je često davao vlastite analize i prijedloge koji nisu uvijek korespondirali sa stajalištama predsjednika Tuđmana. Međutim, ako bi predsjednik Tuđman odbio njegove prijedloge, on više nije na njima inzistirao. Stipe Mesić i Žarko Domljan, svaki na svoj način, često nisu odustajali od svojih stajališta, ulazili su u polemike s Predsjednikom. To se odnosi i na Franju Gregurića i Milana Ramljaka. Nikada se na Vrhovnom državnom vijeću nije glasovalo, nego su sjednice završavale Tuđmanovim završnim govorom, nakon čega se ponekad otvarala kraća rasprava o tome koje stvari i na koji način istaknuti u priopćenju sjednice.

Mi iz Užeg kabineta Vlade, tadašnje ratne koalicijske Vlade demokratskog jedinstva, često smo prethodno raspravljali o temama koje će biti na Vrhovnom državnom vijeću, vrlo otvoreno i kritički. Znao sam da su se tim raspravama, koje su se čule u Banskim dvorima odnosno u Predsjedničkim dvorima, mogle slati poruke. Bilo je jasno da Predsjednik zna što se raspravlja na Užem kabinetu, zato sam te rasprave koristio da upozorim na neke stvari prije sjednice Državnog vijeća, misleći da će biti Predsjedniku lakše da se korigira nego ako mu se direktno kaže na sjednici.

Zato, kada smo odlazili na sjednicu Vrhovnog državnog vijeća, nakon što sam na Užem kabinetu najavio da ću se oštro suprotstaviti Sporazumu Boban - Karadžić, i jer sam preko nekih ljudi slao direktne i indirektno poruke, očekivao sam da će atmosfera prije sjednice biti napeta, jer je Predsjednik znao da većina Užeg kabineta Vlade ne prihvaća Sporazum Boban - Karadžić i da će tražiti da se vrhovništvo oštro ogradi od tog sporazuma. Dale, bili smo uvjereni da je taj sporazum naša do sada najveća politička pogreška, i da može biti početak velikih teškoća, pa i dramatičnih događaja za Hrvate u Bosni i Hercegovini.

Zbog svega toga, iako ne volim sukobe, iako sam bio svjestan da je procjena predsjednika Tuđmana bila potpuno različita od moje, odlučio sam ne samo na zatvorenim sjednicama nego i javno pokušati utjecati na to da se politika koja je počinjala tim sporazumom - politika sporazumijevanja sa Srbima u Bosni i Hercegovini - promijeni i napusti jer vodi Hrvate u Bosni i u cjelini, i hrvatsku državu, u ponor. Isto tako, odlučio sam, ako ne uspijem, ne samo dati ostavku na mjesto potpredsjednika Vlade, nego se povući u potpunosti iz politike, jer bih se osjećao krivim

za katastrofalne rezultate takve politike koja je sukriovac i strašnog rata s muslimanima, u kojem je u Bosni i Hercegovini poginulo više Hrvata nego u ratu sa Srbima.

Kako ne volim sukobe, kako mi svaki sukob teško pada, pogotovo s ljudima koje cijenim, poput predsjednika Tuđmana kojeg sam u najtežim trenutcima uvijek podržavao, stalno sam se preispitivao jesam li u pravu, odnosno je li u interesu Hrvatske i našeg jedinstva i ovaj put kao i mnogo puta prije prihvatiti odluku većine i šutjeti, ili je nužno ne samo govoriti nego se i boriti svim sredstvima protiv pogrešne politike.

Odluku nije bilo lako donijeti, jer je i svjetska politika lutala oko Bosne i Hercegovine, pa se dopodne činilo da ide u jednom smjeru, da bi popodne išla u drugom smjeru. Još više su lutali Muslimani, koji također nisu znali što im je strategija. Usprkos svim dilemama uvjerio sam samog sebe da se radi o biti ili ne biti ne samo za Hrvate u Bosni nego i za hrvatsku državu, jer se u Bosni i Hercegovini određuje i sudbina Hrvatske, te da bi bilo kukavički šutjeti ako sam uvjeren da politika koja počinje sa Sporazumom Boban - Karadžić šteti Hrvatskoj. Isto tako, bilo mi je jasno da bih sam pred sobom bio odgovoran za kasnije loše posljedice te politike, ako ne bih poduzeo sve što sam mogao kako bih pokušao uvjeriti druge da odustanu od te politike.

Dakle, polazio sam od maksime da je političar odgovoran i za odluke koje nije donio, a morao ih je donijeti, odnosno da su najodgovorniji oni koji vide kamo se ide, a ništa ne poduzimaju kako bi pokušali uvjeriti one koji plešu i pjevaju dok im brod tone da trebaju pokušati promijeniti smjer.

Poslije drame i tragedije Vukovara, kada smo se u Užem kabinetu Vlade lomili iz noći u noć, tražeći spas koji nažalost nismo našli, ovo su mi bili najteži trenuci u životu, jer sam bio svjestan da se u sjevernoj Bosni odlučuje naša sudbina i da nemamo pravo pogriješiti u situaciji kada nema popravka, ali i kada nema dobrih rješenja, nego samo izbor između više loših rješenja.

Pred nama su zapravo bile tri mogućnosti:

1. Napraviti vojni savez s Bosnom i Hercegovinom i svim raspoloživim vojnim snagama iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine braniti sjevernu Bosnu, ne dopuštajući Srbima da probiju koridor i povežu Srbiju s Banjom Lukom i drugim okupiranim područjima Bosne i Hrvatske. Znao sam da je ta koncepcija rizična, jer ona dovodi do poraza ili pobjede.

2. Druga mogućnost je bila da se isključivo oslonimo na međunarodnu zajednicu i da se traži političko rješenje pregovorima. To bi značilo da se Hrvatska ni na koji način, ni vojno, ni logistički, ne upliće u postojeći veliki rat u sjevernoj Bosni, nego da pokušava pregovorima, i sa Srbima i s međunarodnom zajednicom, postići što je moguće više. Ta koncepcija polazila je od pretpostavke da je agresor vojno jači i da će ratova-

ti dok ne probije koridor, a ako ne bude mogao probiti koridor da će krenuti u globalni rat protiv Hrvatske. Međutim, dići ruke od obrane sjeverne Bosne nije bilo moguće, jer bi oslonac samo na pregovore i traženje političkog rješenja golema većina našeg naroda shvatila kao veleizdaju.

3. Dakle, kako nije prošla opcija vojnog saveza, a kako nije bilo moguće bez borbe predati sjevernu Bosnu, pokušalo se s nekom kompromisnom varijantom. Braniti Bosansku Posavinu snagama HVO-a i logistički i dobrovoljacima pomagati tu obranu. Suradivati s Muslimanima, ali bez vojnog saveza, te pokušati obraniti što je više moguće teritorija. Uz takvu djelomičnu obranu, koja je ponekad bila i alibi-obrana, jer se nije vjerovalo da možemo obraniti Posavinu, istovremeno se išlo i na političke pregovore sa Srbima, kako bi se pristalo na njihov koridor kroz sjevernu Bosnu u zamjenu za neke druge ustupke.

Upravo to je bila bit sporazuma Boban - Karadžić, što se jasno vidi iz analize toga sporazuma i iz tadašnjih i budućih reakcija u svijetu na taj sporazum i politiku čiji je početak bio taj sporazum, a završetak stvaranje Hrvatske Republike Herceg-Bosne i pristajanje na Vance-Owen plan podjele Bosne na tri etničke države - srpsku, hrvatsku i muslimansku, koje bi u prvo vrijeme bile u nekakvoj uniji u Bosni i Hercegovini, koja se ne bi mogla dugo održati.

Onog trenutka kad se prihvatila logika borbe za etnički čisti prostor, bilo je samo pitanje dana kada će se osvajački srpski rat protiv države Bosne i Hercegovine naknadno pretvoriti u građanski rat sviju protiv svih. To se i dogodilo krvavim muslimansko-hrvatskim ratom.

S druge strane, u to vrijeme Amerika je bila po strani, a glavnu su riječ imali Englezi, Francuzi i Rusi, koji su Europskoj zajednici uspjeli nametnuti politiku podjele Bosne, tako da tada nije bilo jednostrano parirati onima koji su jedini izlaz vidjeli u sporazumijevanju s Miloševićem i Karadžićem i podjeli Bosne, jer to želi svjetska politika.

Iz današnje perspektive zato ne osuđujem nikoga u našoj hrvatskoj politici koji su u tim teškim vremenima donosili odluke koje su se kasnije pokazale pogrešnim, jer sam uvjeren da su svi mislili da je upravo njihova politika jedino moguća i najbolja.

U takvoj atmosferi i takvim mogućnostima traženja izlaza počela je dramatična sjednica Vrhovnog državnog vijeća.

Prvi je nakon predsjednika govorio Vlade dr. Franjo Gregurić. Tražio je da organizirano i sistematski zahtijevamo vojnu intervenciju kao jedino rješenje, te da u tom sklopu, ako je vojna intervencija jedino rješenje, moramo preispitati naš odnos prema Srbiji, jer svako sporazumijevanje sa Srbijom u tim uvjetima faktično je pomoć Srbiji da izbjegne vojnu intervenciju. Gregurić je rekao da je protiv bilo kakvih razgovora s Miloševićem i Karadžićem u ovom trenutku, svrstavajući se na stranu onih koji

su smatrali da treba pomoći snage koje će rušiti Miloševića, jer da će odlaskom Miloševića i Hrvatska biti u boljoj poziciji.

Nakon toga sam uzeo riječ; u poduljem izlaganju izložio sam svoje primjedbe na Sporazum Boban - Karadžić i reagiranja u Europi na naša kolebanja vezana uz politiku prema Bosni i Hercegovini i Srbiji. Tijekom mog izlaganja Predsjednik je bio dosta nervozan, ali me ipak nije prekiđao, osim što je dobio jednu rečenicu iz koje se vidjelo da se ne slaže s mojim izlaganjem. Javio se, neplanirano, i Milan Ramljak, jer Gregurića i mene nije htio ostaviti na cjedilu, iako nije mislio govoriti. Na moje iznenađenje, javio se i Žarko Domljan, koji je uglavnom potvrdio ono što smo mi govorili. Predsjednik Tuđman je vidio da postoje ozbiljna stratejska neslaganja u državnom vrhu, možda prvi put tako velika na sjednici Vrhovnog državnog vijeća.

Na kraju je predsjednik Tuđman uzeo riječ. Rekao je da se ne slaže s mojim izlaganjem, jer da previše dramtiziram situaciju. Prigovorio je nama iz Vlade, rekavši da njemu ne treba vlada koja će ga učiti što da radi, nego vlada koja će izvršavati utvrđenu politiku. Konstatirao je da u državnom vrhu postoje stratejske razlike i da je to činjenica o kojoj treba voditi računa. Zatražio je da pokušamo uskladiti naša stajališta i što je moguće jedinstvenije djelovati. Predsjednik je naširoko obrazlagao da se Hrvatska mora boriti na sve moguće načine da osigura prava hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini, te da nam je dužnost da pomognemo da se shvate neke proturječnosti naše politike prema Bosni i Hercegovini koje proizlaze iz vrlo nejasne i složene situacije.

Složio se da Hrvatska mora i dalje inzistirati na optimalnom rješenju održavanja Bosne i Hercegovine kao države u postojećim granicama, ali kao zajednice triju ravnopravnih naroda, ali mora imati i rješenja što činiti ako to nije moguće i ako Srbi ipak stvore svoju državu na teritoriju Bosne i Hercegovine. Upozoravao nas je da svijet ne želi totalni vojni diplomatski i politički poraz Srbije, jer se ne mogu poraziti dva milijuna Srba u Bosni i Hercegovini, te da usprkos svim problemima moramo raditi na stvaranju pretpostavki da se s vremenom dođe do trajnog mira između Srbije i Hrvatske.

Iako je na taj način sjednica završila dosta pomirljivo, bilo je jasno da je tu došlo do stratejskog sukoba od velike važnosti za budućnost Hrvatske te da je to bio vjerojatno definitivni početak kraja Vlade demokratskog jedinstva.

e) *Dvije strategije*

Pritisak iznutra protiv politike dogovaranja s Karadžićem, čija je metafora bio Sporazum Boban - Karadžić u Grazu, a još više pritisak izvana, ipak je urodio nekim plodom. Predsjednik Tuđman je napisao pismo državnom tajniku SAD-a Jamesu Bakeru u kojem potvrđuje opredjeljenje

Hrvatske za cjelovitu Bosnu. Kao reakcija na kritike Sporazuma iz Graza došlo je do sastanka HDZ-a i SDA u Splitu, gdje je dogovoreno da će Hrvati i Muslimani ući u konfederaciju s Hrvatskom. Zanimljivo je napomenuti da su ideje s tog dogovora dviju stranaka dvije godine nakon toga realizirane u Washingtonskom sporazumu, ali tek nakon krvavog međusobnog rata. Ostat će otvoreno pitanje tko je kriv što je do tog rata došlo i zašto već tada nije na temelju načela koja su kasnije realizirana Washingtonskim sporazumom, a o kojima se razgovaralo u Splitu, došlo do zajedničke političke platforme o budućem uređenju Bosne i Hercegovine i zajedničkoj obrani od srpske agresije.

Upravo je Sporazum Boban - Karadžić u Grazu bio početak jedne strategije, koja je kasnije dovela do Herceg-Bosne, ali i do rata s Muslimanima i primirja i sporazuma sa Srbima u Bosni. Sastanak u Splitu HDZ-a i SDA bio je početak druge, paralelne linije, stvaranja temelja za zajednički život Muslimana i Hrvata i njihovu čvrstu povezanost s Hrvatskom, što je kasnije dovelo do kritike politike Herceg-Bosne i sporazumijevanja s Karadžićem i Miloševićem, odnosno do Washingtonskog sporazuma o federaciji BiH i njezinoj budućoj povezanosti s Hrvatskom.

Osobno sam u to vrijeme činio sve što sam mogao, svjestan da ću zbog javnih istupa morati odstupiti sa svoje funkcije kako bih, dobivanjem potpore javnosti, izvršio što jači pritisak da hrvatska politika krene od sporazuma u Splitu, a ne od onoga u Grazu.

Na žalost, dogodilo se obrnuto. Pobijedila je koncepcija čija su metafora Sporazum iz Graza i Hrvatska Republika Herceg-Bosna. Zato su u pravu oni koji tvrde da Washingtonski sporazum znači veliki zaokret u hrvatskoj politici, jer znači kraj politike koja je počela u Grazu i vraćanje na alternativu koja je počela u Splitu sporazumom HDZ-a i SDA o federaciji Hrvata i Bošnjaka u Bosni i Hercegovini i njezinoj konfederaciji s Hrvatskom.

Nakon predavanja u Institutu za vanjsku politiku 7. veljače 1994. godine u Stockholmu jedan me švedski diplomat upitao: "Može li nakon zaokreta u hrvatskoj politici uvjetovanog prihvaćanjem Washingtonskog sporazuma predsjednik Hrvatske dr. Franjo Tuđman ostati na svom položaju?" Odgovorio sam vrlo kratko: "Zašto ne bi mogao ostati kada je jasno da bez Franje Tuđmana izvršeni zaokret ne bi bio moguć niti bi do njega došlo usprkos svim pritiscima. Tuđman je shvatio da mora napraviti zaokret, ali će nastojati svim sredstvima odbaciti optužbe da se radi o zaokretu te će inzistirati na kontinuitetu svoje politike, tako da će taj zaokret vjerojatno ojačati, a ne oslabiti njegovu poziciju."

f) *Ostavka*

Moje istupanje na Vrhovnom državnom vijeću i tekstovi objavljeni u tisku, s obzirom na to da sam bio potpredsjednik Vlade i predsjednik

Koordinacije za vanjsku politiku, nisu prošli bez oštrih odgovora i reakcija i s najvišeg mjesta. U vrhu državne vlasti smatralo se da je moje ponašanje nedopustivo, tako da me bez navođenja imena Predsjednik vrlo oštro kritizirao na zasjedanju Sabora uoči novih izbora.

U svom govoru-poslanici u Saboru, Predsjednik je među ostalim rekao: "No u svezi s vanjskopolićkim položajem Hrvatske, držim neophodnim da skrenem pozornost na potrebu krajnje ozbiljnosti i odgovornosti u provedbi tumaćenja naše državne politike od svih institucija i pojedinaca u civilnim i vojnim vlastima. Na to sam posebno ponukan i jućerašnjim sastankom sa šefom Europske komisije o bivšoj Jugoslaviji, lordom Carringtonom, koji mi je u prisutnosti svojih suradnika (ministra De Beaucea, veleposlanika Wijnaendtsa i Cutiljera te drugih, a sa mnom su bili ministar Škrabalo i predstojnik Ureda Šarinić) očitovao mišljenje da izjava članova hrvatske vlade o vojnom savezu hrvatske i Bosne i Hercegovine, te angažiranju hrvatskih snaga u Bosni i Hercegovini, a posebno kako se izrazio "ofenziva" Hrvatske vojske u području Drniša, upućuje na to da je Hrvatska za produžetak rata, da krši primirje i onemogućuje provedbu Vanceova plana. To navodno dovodi u pitanje i cio plan UNPROFOR-a, a potiče i raspravu o krivnji Hrvatske, pa bi, po mišljenju predstavnika nekih država, trebalo razmotriti potezanje sankcija i protiv nas. O sličnim inicijativama izvijestio je i Šeparović, šef naše misije pri Ujedinjenim narodima. Sve to upućuje, s jedne strane, na to da unatoć priznanju moramo i dalje računati s Hrvatskoj nesklonim ćimbenicima, a s druge strane ne smijemo dopustiti da nam se nepromišljenim postupcima otežava položaj i ćak dovode u pitanje rezultati koje smo postigli koliko odlučnošću toliko i krajnjom razboritošću svoje politike."

Za vrijeme zasjedanja Sabora i Predsjednikova govora u dijelovima Hrvatske i dalje se vodio rat. Tijekom njegova govora dobi sam na papiriću obavijest da su ponovo dvije rakete zemlja-zemlja pale na moj rodni Slavonski Brod. Zakratko sam napustio sjednicu i nazvao sestru, brata i majku da ćujem jesu li živi i da mi kažu što se zaista dogodilo.

Za vrijeme zasjedanja Sabora i Predsjednikova govora bila je u tijeku i velika ofenziva srpskih snaga u sjevernoj Bosni, na koju sam upozoravao kao na smrtnu opasnost i za Bosnu i Hercegovinu i za Hrvatsku. Bilo je oćito da gubimo, jer se nismo dobro pripremili za planirani i oćekivani napad neprijatelja. Naše su snage bile i po broju i po naoružanju mnogo slabije od agresorskih. Zbog toga smo ponovno gubili već osvojene teritorije, ali i mnogo ljudi, koji su ginuli i u sjevernoj Bosni, i u Brodu i Županji, koji su stalno tućeni teškim topništvom.

U bezuspješnoj obrani Posavine poginulo je 2.446 branitelja i više od 1.500 civila. Ostalo je 2.600 siročadi, 8.000 osoba je ranjeno, a od tog broja 500 osoba je postalo invalidima. Protjerano je oko 120.000 stanovnika. Potpuno je unišćeno više desetaka sela i nekoliko gradova, sru-

šeno ili oštećeno 25 crkava, razoreno 50-ak tvornica i srušena 4 mosta preko Save.

Sve navedene činjenice koje su se skupile u isti dan, kritika koju mi je uputio Predsjednik, napad na Slavonski Brod, krah u Bosni, bile su previše, tako da sam za vrijeme Predsjednikova govora u Saboru napisao pismo predsjedniku Vlade, u kojem izjavljujem da podnosim neopozivu ostavku na mjesto potpredsjednika Vlade.

To je bio moj razlaz s predsjednikom Tuđmanom. Kasnije smo postali žestoki politički protivnici, posebno u vrijeme Zagrebačke krize 1995.-1997. i moje kandidature za predsjednika Republike.

Na predsjedničkim izborima 1992. godine, iako je moja stranka tražila, iako su građani bez moje suglasnosti skupili nenadano 18.000 potpisa za moju kandidaturu, iz moralnih razloga odbio sam biti protukandidat dr. F. Tuđmana jer sam smatrao da ne bi bilo pošteno da se suprotstavljam čovjeku koji mi je u najtežim trenucima kao bliskom suradniku dao puno povjerenje.